

Het Ierse Reuzenhert in Ierland

L.H. van Wijngaarden-Bakker
A. E. van Giffen Instituut, Amsterdam

SUMMARY

The article gives dating and paleo-ecology of the giant deer (*Megaloceros giganteus*) from the Irish moors.

SAMENVATTING

Het artikel beschrijft de datering, paleo-ecologie en de vondstomstandigheden van reuzenherten (*Megaloceros giganteus*) afkomstig uit Ierse venen.

inleiding

Het Ierse Reuzenhert (*Megaloceros giganteus* (Blumenbach)) staat algemeen bekend als het grootste hert dat ooit geleefd heeft. Dit is echter een misvatting. Het heeft weliswaar het grootste gewei van alle levende en fossiele hertachtigen, maar zijn schouderhoogte van ruim 180 cm wordt overtroffen door de recente Noordamerikaanse eland ("Moose", *Alces alces*) en door de uitgestorven *Alces latifrons* uit het Vroeg- en Midden-Pleistoceen van Europa.

Door de werkelijk enorme afmetingen van het gewei, dat een spanwijdte van bijna 4 m kan bereiken (fig. 1), heeft het Ierse Reuzenhert altijd veel belangstelling genoten.

Dat begon al in de 16e eeuw: in 1557 werd een schedel met gewei, die in 1588 in een Iers veenmoeras werd gevonden, aan koningin Elizabeth I van Engeland ten geschenke gegeven (O'Riordan, 1980). Sindsdien zijn er honderden vondsten van reuzenherten uit de Ierse venen te voorschijn gekomen.

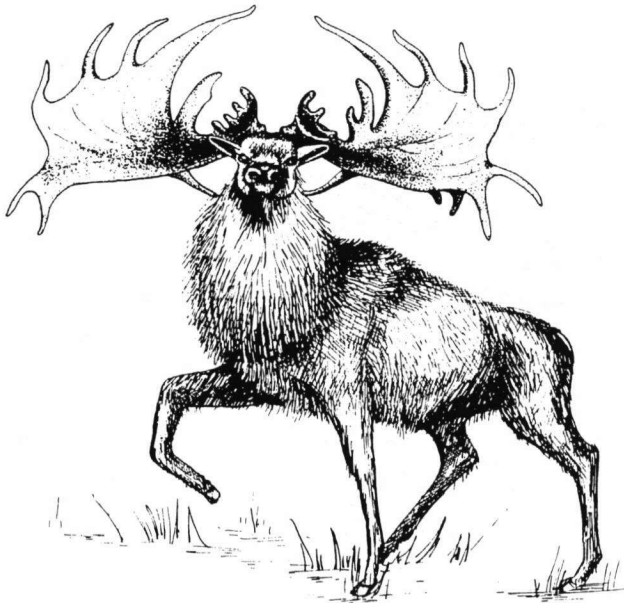

fig. 1 Het Ierse reuzenhert.

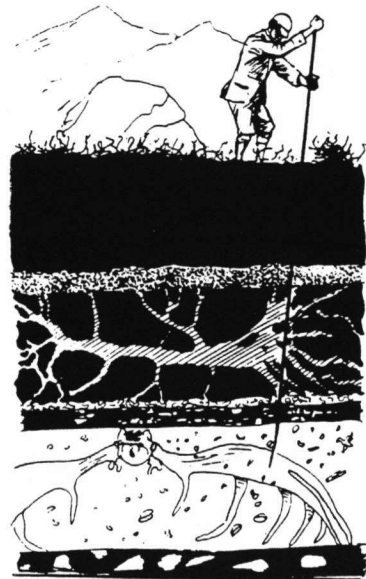

fig. 2 Het sonderen naar resten van reuzenherten in het veen (naar MITCHELL, 1976).

Het betreft soms complete skeletten, waarvan er één in het Instituut voor Taxonomische Zoölogie van de Universiteit van Amsterdam staat opgesteld. Ten dele zijn het ook vaak losse vondsten, met name van schedels. In de vorige eeuw vormde de verkoop van schedels van mannelijke reuzenherten een lucratieve bijverdienste voor veel arme Ierse boeren. Met lange stokken sondeerden zij de kleilagen onder het veen, op zoek naar brandhout ("bog oak") en hertebotten (fig. 2). Het overgrote deel van het nu bekende skeletmateriaal is zeldzaam.

datering

De oudste vondsten van *Megaloceros* uit Ierland zijn gedaan in grotten met een fauna daterend uit het Middle Midlandian. Voor de belangrijkste vindplaats, Castlepook Cave in county Cork zijn twee C14-dateringen:

33.500 ± 1200 bp

34.300 ± 1800 bp.

De pleistocene fauna van Castlepook Cave zou volgens STUART & VAN WIJNGAARDEN-BAKKER (1985) bestaan uit:

Carnivora

Vulpes of *Alopex* - vos of poolvas

Canis lupus - wolf

Mustela erminea - hermelijn

Ursus arctos - bruine beer

Crocota crocuta - gevlekte hyena

Lagomorpha

Lepus timidus - sneewhaas

Rodentia

Dicrostonyx torquatus - arctische lemming

Lemmus lemmus - lemming

Proboscidea

Mammuthus primigenius - mammoet

Artiodactyla

Megaloceros giganteus - reuzenhert

Rangifer tarandus - rendier.

De oorspronkelijke publicatie over Castlepook Cave verscheen in 1918. Helaas zijn nog de stratigrafie noch de ruimtelijke verspreiding van de vondsten goed bekend. Een klein aantal andere grotten leverde eveneens een met Castlepook vergelijkbare "koude" fauna op, doch steeds in een ongedateerde en stratigrafisch onduidelijke context.

Het beeld verandert tegen het einde van het Laat-Glaciaal. De zoogdierfauna is dan sterk verarmd: uit het zogenaamde "Woodland In

terstadial" (Alleröd) zijn slechts twee zoogdieren bekend: reuzenhert en rendier. Resten van reuzenherten werden aangetroffen in 12 grotten en 145 laaglandvindplaatsen (fig. 3). Rendierresten worden minder veelvuldig gevonden (STUART & VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1985; MITCHELL, 1976). Er zijn vier C14-dateringen van *Megaloceros* uit deze periode bekend (STUART & VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1985):

Ballybetagh, Co. Dublin 15.170 ± 160 bp*

onbekende vindplaats 11.380 ± 280 bp

onbekende vindplaats 10.920 ± 250 bp

Shortalstown, Co. Wexford 12.160 ± 180 bp

* waarschijnlijk te jonge datering t.g.v. verontreiniging.

Zowel in Ierland als in de rest van Europa is het reuzenhert waarschijnlijk in het Jonge Dryas uitgestorven (STUART, 1982).

paleo-ecologie

De Ierse vondstomstandigheden in het "Woodland Interstadial" duiden er op, dat de reuzenherten toen leefden in een open landschap met een rijke grasbegroeiing. Deze graslanden waren vrijwel boomloos (MITCHELL, 1976; STUART & VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1985). Op grond van de landschapsreconstructie kan worden aangenomen dat het reuzenhert een echte grazer was. Dit in tegenstelling tot de recente hertachtigen, die "snoeiers" zijn, d.w.z. dat ze naast grasen ook twijgen, bladeren en boombast eten. Of het reuzenhert altijd een grazer is geweest of dat zijn voedingsgedrag in de loop der tijd veranderd is, staat nog te bezien. Een vergelijkend, diachroon (door de tijd heen, red.) onderzoek van het gebit van *Megaloceros* zou wellicht uitkomst kunnen brengen. Er zijn in elk geval aanwijzingen dat reuzenherten tijdens midden- en laatpleistocene interglacialen wel in een licht bebost milieu leefden.

Er is al veel gespeculeerd over de functie van het enorme gewei, dat mannelijke reuzenherten droegen. Volgens sommigen zou het gewei alleen dienen om rivalen te imponeren tijdens de bronstperiode. Volgens anderen is het wel degelijk mogelijk dat het werd gebruikt bij gevechten (STUART & VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1985).

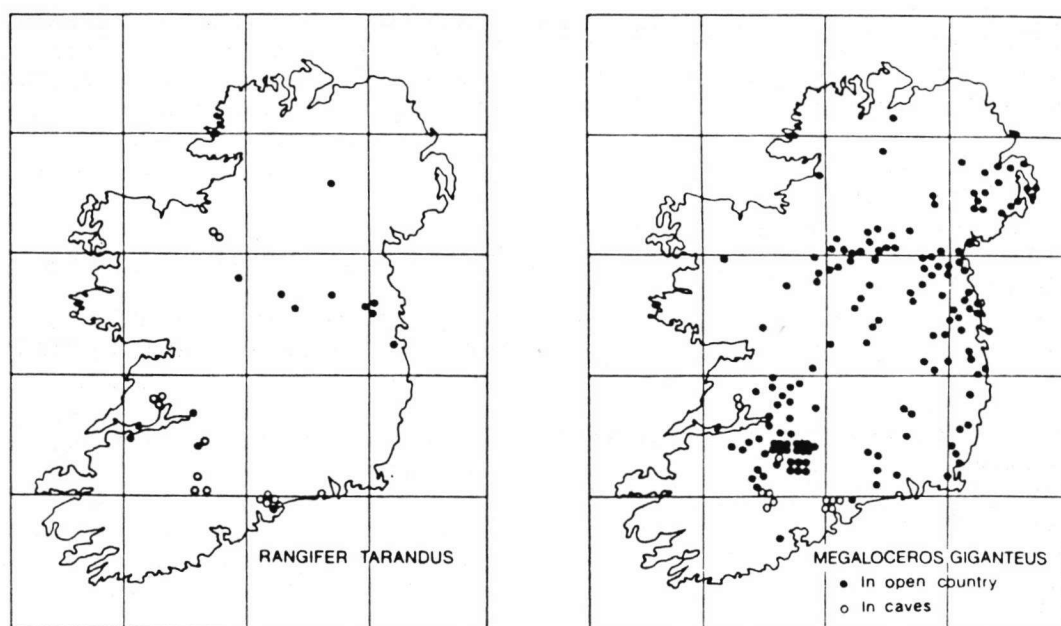

fig. 3 De verspreiding van vindplaatsen van rendieren (links) en reuzenherten (rechts) tijdens het "Woodland Interstadial" (naar MITCHELL, 1976).

vondstomstandigheden in het Ierse Laat-Glaciaal

Zoals in de inleiding reeds is vermeld, zijn meer dan honderd vindplaatsen met *Megaloceros*-resten bekend uit het Ierse Laat-Glaciaal. De meeste van die vindplaatsen leverden dan ook nog grote aantallen fossielen op met, merkwaardig genoeg, een oververtegenwoordiging van mannelijke exemplaren. Het vermoeden is geuit dat de Ierse veenwerkers uit de vorige eeuw vooral mannelijke schedels zochten, maar recent wetenschappelijk onderzoek heeft uitgewezen dat er sprake is van een reële oververtegenwoordiging van mannelijke dieren. De vondstenconcentratie geeft in elk geval de indruk van een grote populatiedichtheid tijdens een relatief korte periode. Naar recente inzichten is het echter niet zozeer de grote populatiedichtheid, doch zijn het de uitzonderlijk gunstige vondstomstandigheden onder de Ierse venen die tot de vondstenconcentratie hebben geleid (STUART, 1982; STUART & VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1985). De afdekking van de fossielen met een kalkrijk sediment speelt hier een belangrijke rol.

Tijdens het "Woodland Interstadial" was over

geheel Ierland een groot aantal ondiepe meren aanwezig. Het is in deze meerafzettingen dat de *Megaloceros*-fossielen worden aangetroffen. De oververtegenwoordiging van mannelijke dieren leidde tot de wijd verbreide mening dat de mannelijke reuzenherten met hun zware gewei ofwel door het ijs gezakt en verdrongen ofwel in een moeras in de modder waren komen vast te zitten.

BARNOSKY (1985) testte deze hypothese aan de hand van skeletmateriaal uit Ballybetagh, een veengebied vlak ten zuiden van Dublin. Sinds 1846 zijn hier meer dan 100 schedels en postcraniale skeletelementen tevoorschijn gekomen. Alle 100 schedels zijn afkomstig van mannelijke exemplaren! Als de dieren ter plekke verdrongen zouden zijn, zou men gearticuleerde skeletten verwachten in water dieper dan 2,2 m. In werkelijkheid zijn de resten niet in anatomisch verband gevonden, en in sedimenten die zijn afgezet in water van 20 cm tot hooguit 2 m diep. De fossielen dragen sporen van vraat, verwerking en vertrappen ("trampling"). Ook de hypothese van sterfte tengevolge van vastzitten in de modder kon Barnosky verwerpen op grond van de afwezigheid van gearticuleerde skeletten en de aanwezigheid van een kleilaag van

slechts 6 tot 65 cm dikte. Hij komt dan tot de conclusie dat we hier te maken hebben met een drinkplaats waar de reuzenherten zich verzamelden en waar ze in tijden van voedselschaarste de dood vonden: een natuurlijke "winterkill site". Deze zienswijze wordt versterkt door het feit dat de fossielen vooral in de oeverzône van het meer gevonden werden. Het is aannemelijk dat de herten hun gewei in de winter afwierpen om de lente en zomer te gebruiken voor het opzetten van het nieuwe gewei. Op één na droegen alle schedels van Ballybetagh een gewei met goed ontwikkelde rozenstok. Tezamen met aanwijzingen voor ondervoeding zou dit volgens Barnosky wijzen op sterfte tengevolge van uitputting tijdens de winter. Het feit dat alleen mannelijke exemplaren bijeen gevonden worden, zou verklaard kunnen worden door aan te nemen dat in de winter de kudden reuzenherten zich splitsten in groepen van mannelijke dieren en van vrouwelijke dieren plus jongen.

onderzoek reuzenherten van Lough Boora

Op de afdeling Zoöarcheologie van het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) is momenteel een kleine collectie skeletresten van *Megaloceros* aanwezig, die tevoorschijn is gekomen bij de archeologische opgraving Lough Boora, Co. Offaly in midden-Ierland. Door het National Museum of Ireland werden hier onder leiding van Michael Ryan sporen van een vroeg-mesolithische nederzetting opgegraven, die aan de oever van een (fossiel) meer was gelegen. C14-dateringen dateren de vindplaats tussen 7030 ± 30 en 6525 ± 75 voor Chr. De oeverzône van het fossiele meer leverde tevens een aantal verspreide resten van reuzenherten op, die met het zoöarcheologische materiaal naar het IPP gezonden werden ter bestudering. Het zoöarcheologisch onderzoek is

inmiddels afgerond met als belangrijkste resultaat, dat de aanwezigheid aangetoond kon worden van een seizoenskamp, waar in de zomer gevestigd werd op paling en forel (VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, in druk).

De reuzenherten zijn zeker niet gelijktijdig met de mesolithische nederzetting. Volgens de opgraver zouden ze, zoals elders in Ierland, rond 10.000 bp dateren. De vondsten zijn nog in bewerking, maar een aantal voorlopige resultaten kan alvast vermeld worden. Alhoewel de botten sterk verweerd zijn, is het toch duidelijk dat we te maken hebben met verspreide resten, die in niet anatomisch verband lagen. Het minimum aantal individuen is drie, maar veel skeletelementen zijn afwezig. er is in elk geval één mannelijk exemplaar, een schedelfragment met afgeworpen gewei, hetgeen wederom wijst op wintersterfte. Het onderzoek zal de komende tijd voortgezet worden, waarbij aandacht besteed zal worden aan de vondstbeschrijving en de taphonomie. Pollenanalyse van het sediment zal mogelijk inzicht kunnen geven in het milieu ter plaatse. De globale datering zal door middel van een C14-bepaling gecontroleerd worden.

conclusie

Het onderzoek van BARNOSKY (1985) toont aan dat door een gedetailleerde analyse van de taphonomie van resten van reuzenherten uitspraken gedaan kunnen worden over de paleo-ecologie van de soort. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of het door hem in Ballybetagh aangetroffen patroon ook elders teruggevonden wordt. Het stratigrafisch en ruimtelijk goed gedocumenteerde materiaal van Lough Boora kan wellicht een bevestiging geven van de hypothese van sterfte door uitputting in de wintermaanden, gekoppeld aan een seizoensgebonden splitsing van de kudden.

LITERATUUR

- BARNOSKY, A.D., 1985: Taphonomy and herd structure of extinct Irish elk, *Megaloceros giganteus*. Science, 228, 340-344.
- MITCHELL, F., 1976: The Irish Landscape. London, Collins, 1-240.
- O'RIORDAN, C.E., 1980: Extinct terrestrial mammals of Ireland in the National Museum. Dublin, Stationary Office, 24-27.
- STUART, A.J., 1982: Pleistocene Vertebrates in the British Isles. London, Longman, 1-212.
- STUART, A.J. & L.H. VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1985: Quaternary vertebrates. In: K.J. ED

WARDS & W.P. WARREN (eds.): The Quaternary History of Ireland. London, Academic Press, 221-249.

WIJNGAARDEN-BAKKER, L.H. VAN, in druk: Faunal remains and the Irish Mesolithic. Proceedings 3rd International Symposium "The Mesolithic in Europe". Edinburgh 1985.

adres auteur: L.H. van Wijngaarden-Bakker

Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie
Singel 453
1012 WP Amsterdam